

„СПЕКТАР“ МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРНА НАУКА
Институт за македонска литература, Скопје

СПЕКТАР	год. XXXV	бр. 69	стр.175	Скопје, 2017
---------	-----------	--------	---------	--------------

Редакција:

д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева (Македонија, главен и одговорен уредник);
д-р Владимир Бити (Австрија), д-р Петар Иваниќ (Словачка),
д-р Лех Мјодински (Полска), д-р Горан Калоѓера (Хрватска),
д-р Марија Проскурнина (Руска Федерација), д-р Намита Субиото
(Словенија), д-р Валентина Миронска-Христовска (Македонија)
д-р Славчо Ковилоски (Македонија, секретар)

Сите текстови се рецензирани

Излегува двапати годишно

Министерство за култура на
Република Македонија

Изданието е објавено со материјална поддршка на
Министерството за култура на Република Македонија

Адреса:

Институт за македонска литература
(за списанието „Спектар“)
Григор Прличев 5, п.фах 455
1000 Скопје
(ракописите не се враќаат)
тел./факс (02) 3220-309

електронска верзија на списанието
<http://iml.edu.mk/index.php/izdanija/megjunarodni-spisanija/spektar>

Скопје, 2017

“SPEKTAR” INTERNATIONAL LITERARY SCIENCE JOURNAL
Institute of Macedonian Literature, Skopje

SPEKTAR	Vol. XXXV	№. 69	pp.175	Skopje, 2017
---------	-----------	-------	--------	--------------

Editorial board:

Loreta Georgievska-Jakovleva (Macedonia, Editor in Chief),
Vladimir Biti (Austria), Peter Ivanic (Slovakia), Lech Miodyński (Poland),
Goran Kalogjera (Croatia), Maria Proskurina (Russia),
Namita Subioto (Slovenia), Valentina Mironska-Hristovska (Macedonia),
Slavcho Koviloski (Macedonia, Secretary)

All submissions are peer reviewed

Published twice a year

**This issue is supported by
Ministry of Culture of Republic of Macedonia**

Address:

Institute for Macedonian Literature
(for Spektar)
Grigor Prlichev 5, POB 455
1000 Skopje
Republic of Macedonia
phone/fax ++389 2 3220-309

e-version of journal at:

<http://iml.edu.mk/index.php/izdanija/megjunarodni-spisanija/spektar>

Skopje, 2017

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА CONTEMPORARY MACEDONIAN LITERATURE

ОБЈАВИТЕ НА ПРЛИЧЕВИТЕ ПРЕВОДИ ОД АНТИЧКАТА
ЛИТЕРАТУРА ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА СРЕДИНА
ОД XX ВЕК

м-р Дарин Ангеловски

.....55

PRILIČEV'S TRANSLATIONS OF ANCIENT LITERATURE IN
MACEDONIAN CULTURAL ENVIRONMENT FROM XX CENTURY

Darin Angelovski

НАРАТИВНИ МАДЛЕНКИ

д-р Марија Ѓорѓиева Димова

.....65

NARRATIVE MADELEINES

Marija Gjorgjieva Dimova

БЛАЖЕ КОНЕСКИ – СТОЛБ НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНА
ЛИНГВАКУЛТУРА И ВО ГЛОБАЛИЗАЦИСКАТА ДОБА

м-р Свето Тоевски

.....75

BLAŽE KONESKI – THE BACKBONE OF THE MACEDONIAN NATION-
AL LINGUACULTURE AND IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Sveto Toeovski

ЛИТЕРАТУРНИ ВРСКИ – РЕПРИНТ ОД СВЕТОТ LITERARY CONNECTIONS

КОН ДИСКУРСОТ НА ВИЕНСКАТА МОДЕРНА КНИЖЕВНОСТ

д-р Зорица Николовска

.....93

THE DISCOURSE OF THE LITERATURE OF VIENNESE MODERNISM

Zorica Nikolovska

ПРОБЛЕМОТ НА ИДЕНТИТЕТОТ ВО РОМАНИТЕ НА
ОРХАН ПАМУК И ЖИВКО ЧИНГО

д-р Искра Тасевска Хаџи-Бошкова

.....101

THE PROBLEM OF IDENTITY IN ORHAN PAMUK'S AND ZHIVKO
CHINGO'S NOVELS

Iskra Tasevska Hadji Boshkova

„МИНЛИВОСТА“ И „ВЕЧНОСТА“ ВО ЊЕГОШЕВИОТ „ГОРСКИ ВЕНЕЦ“ (ВРЕМЕТО КАКО БЕЛЕГ НА МЕНТАЛИТЕТОТ) (170 години од објавувањето на „Горски венец“) д-р Луси Караниколова-Чочоровска	115
--	-----

“TRANSCIENCE” AND “ETERNITY” IN NJEGOSH’S “THE MOUNTAIN WREATH” (TIME AS A MARK OF MENTALITY) Lusi Karanikolova-Chochorovska	
--	--

ТЕОРИЈА THEORY

ЗА СУБВЕРЗИВНАТА ПОЕТИКА И НАСИЛСТВОТО д-р Славица Србиновска	129
--	-----

ON SUBVERSIVE POETICS AND VIOLENCE Slavica Srbinovska	
--	--

СЕКОГАШ – ВЕЌЕ КАБАЕТ д-р Елизабета Шелева	143
---	-----

ALWAYS – ALREADY ACCUSED/CULPABLE Elizabeta Sheleva	
--	--

ПРОБЛЕМИТЕ НА ЕСТЕТСКАТА ФОРМА д-р Африм А. Реџеџи	149
---	-----

THE PROBLEMS OF THE AESTHETIC FORM Afrim A. Redzepi	
--	--

МИТ / ФОЛКЛОР MYTH / FOLKLORE

МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ ВО ЗАПИСИТЕ НА ЈОСИФ ЧЕШМЕЏИЕВ д-р Марко Китевски	159
--	-----

MACEDONIAN FOLK SONGS IN JOSIF CHESHMEDZIEV’S RECORDS Marko Kitevski	
---	--

ПРИКАЗИ – РЕЦЕНЗИИ – ОСВРТИ
REVIEWS

ЧЕШКИ ПОГЛЕД КОН РОМАНТИЗМОТ И ПРЕРОДБАТА ВО
БАЛКАНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ

Звонко Танески

.....169

ROMANTICISM AND THE LITERARY REBIRTH OF BALKAN
LITERATURES (CZECH REFLECTIONS)

Zvonko Taneski

**ЧЕСТВУВАЊЕ НА 80-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО
И 60 ГОДИНИ ТВОРЕШТВО НА ЈОВАН ПАВЛОВСКИ**

**On The Occasion of THE 80TH ANNIVERSARY OF JOVAN
PAVLOVSKI'S BIRTH AND 60 YEARS OF HIS WORK**

„МИНЛИВОСТА“ И „ВЕЧНОСТА“ ВО ЊЕГОШЕВИОТ ГОРСКИ ВЕНЕЦ

(Времето како белег на менталитетот)
(170 години од објавувањето на „Горски венец“)

д-р Луси Караниколова-Чочоровска

Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип

Филолошки факултет, Штип

Клучни зборови: време, минливост, вечност, Chronos, Aion, временска синтагма, менталитет

Key words: time, transience, eternity, Chronos, Aion, time syntagma, mentality

Пристап

Оваа статија се занимава со проблематиката на категоријата време во херојската поема „Горски венец“ на Петар Петровиќ Његош од литературна и културолошка гледна точка. Поаѓаме од Платоновата дистинкција меѓу Chronos и Aion, така што времето се набљудува како време вечно и време минливо. Имајќи предвид дека станува збор за статистички немерливата величина време, ние не го анализираме ниту како историско ниту како наративно, зашто во таков случај би имало почеток, но не и крај. Имено, анализата се фокусира на „изолацијата“ на темпоралните поетски секвенции во кои е присутен прилог за време. Потесниот или поширокиот семантички контекст на таквата временска синтагма го дефинира времето како минливо или како вечно. Тоа, пак, од своја страна придонесува за разоткривање на менталитетот на црногорскиот човек во 19 век, кога е напишана поемата, односно кон крајот на 17 или на почетокот на 18 век¹, кога се случил централниот настан што таа го опишува – потрагата по потурчениците и нивна осуда. Но, и менталитетот на балканскиот и на човекот воопшто, кому му е вродено исконското право – да биде слободен!

¹ Не постојат прецизни информации за тоа кога се случил точно овој настан со „локални димензии“ – „(...) потрагата за потурчениците во Црна Гора. Тој настан, за кој недостигаат поблиски историски податоци, Његош го датирал на почетокот на епот – крајот на 17т век. Постојат мислења дека можел да се случи и во 16 или можеби во 18т век“. Види: Видо Латковић: „Петар Петровиќ Његош“, „Нолит“, библиотека „Портрети“, Београд, 1963, стр. 194.

Анализата ги пропушта, се разбира со намера, оние безвремени поетски ентитети што, аналогно на Његошевиот поетски стил, имаат призивок на сентенции и афоризми, од едноставна причина што однапред подразбираат универзалност, односно вечност².

Според тоа, наша конечна тенденција е, и преку „минливоста“ на одделните временски ентитети и преку таквите кај кои е тешко да се дефинира нивниот темпорален статус, да се укаже на „вечноста“, поточно универзалноста и современоста на ова вечно возбудливо и инспиративно четиво на Његош.

Времето и менталитетот

Врската меѓу времето и менталитетот е најмалку двојна. Таа ги подразбира белезите на менталитетот во одредено време, односно менталитетот низ историјата, од една, а од друга страна, пак, се однесува на тоа како се сфаќа времето, како апстрактен феномен во одреден временски период. По однос на третманот на времето во Његошевиот „Горски венец“, оваа релација се остварува како приказ на времето и преку него и одликите на менталитетот во времето кога се случуваат настаните опишани овде, но и во времето кога е напишана поемата. Имајќи го предвид слободарскиот карактер (и менталитет!) на епската поема, може веднаш да се потврди нејзината современост, поточно вечност³.

² Види: „Мини-жанровите во ‘Горски венец’ (Искажете формули како единици на културниот систем)“, Његошу u čast, Filozofski fakultet, Nikšić, 2013, str. 105–114.

³ Надвор од нашиот интерес остануваат наративното и историското време, кои, пак, во „Горски венец“ се сретнуваат во, така да се каже, стабилизирани вид. Имено, историски, поемата е напишана во првата половина на 19 век, а објавена во 1847 година, додека пак, централниот настан што го опишува – потрагата по потурчениците, е вистински настан од црногорската историја што се случува кон крајот на 17 или во првата половина на 18 век. Наративното време, пак, си останува потчинето на законитостите на текстологијата, инаку иманентни и за епска поема од рангот на еден „Горски венец“. А, тие се задолжителните: каузалност (причинско-последична поврзаност меѓу текстовните информации), веројатност, во аристотеловска смисла на зборот (оти сè што е кажано мора да се чини веројатно, односно можно, за да може да ја издржи проверката на ниво на стварност) и линеарност на изнесените литературни факти.

Наративната категорија време е дамнешна преокупација на поетиката. Најинтензивни и најпродуктивни, во таа смисла, беа истражувањата во епохата на рускиот формализам (1915–1928), а особено во ерата на францускиот структурализам, во 60-тите години од 20 век, кога во фокусот на интересот главно беше третманот на т.н. „арматура на раскажувањето“, или „нарацијата во потесна смисла“, според вокабуларот на познатиот теоретичар на книжевните форми – Жерар Женет. Во неа, во таа арматура, или скелет на нарацијата, категоријата време, може да се каже, е – клучниот фактор. Зашто, имено, без темпоралната составка, наративниот текст не може да постои.

Што сè ја чини наративната категорија време.

Најнапред, потребата од задолжителното почитување/постоење на неизбежниот каузален (=причинско-последичен) принцип. Еден од патријарсите на француската структуралистичка школа, Ролан Барт, ќе нотира: „Во поредокот на дискурсот тоа што е набележано, по дефиниција е набележливо. (...) Или сè има значење, или ништо нема значење“ (Барт, 1996: 140).

Со други зборови, поврзаноста на времето и менталитетот ја наоѓаме во сфаќањето на времето низ времето наназад (и во Његошевата поема) и колку таквото сфаќање може да каже и да покаже каков бил менталитетот на човекот во даден временски период.

Како наративен императив, причинско-последичната заемна условеност меѓу составките на раскажувањето, од своја страна, пак, е зависна од феномените на веројатноста и мотивацијата. Тие на свој начин го легитимираат раскажувачкото време. Зашто, имено, „(...) веројатен е оној исказ што е организиран така што да биде вистинит доколку би се случувал на ниво на стварноста“ (Мухиќ, 1990: 72). Веројатноста (и мотивацијата) му е нужна на раскажувањето од проста причина што без неа заверката по однос на стварноста не би можела да се озакопи.

Линеарноста, како иманентна компонента на литературниот текст, е веројатно најефектниот показател/симулатор на темпоралниот маркер. Имено, јазикот на раскажувањето се одликува со аналитичност во изложувањето на текстовните информации и тоа е нешто што го легитимира временскиот код. Постои разлика меѓу сетилната перцепција на стварноста и обидот забележаното да се трансформира во раскажување, во текст. Првата состојба подразбира опфаќање предмети/ликови/настани во човековиот видокруг, иако притоа, можеби нема да се поведе сметка за поддржностите во таа стварност. Во вториот случај, јазикот на текстот „си го прави своето“ – тој е способен „линеарно да раскажува“. Времето во процесот на раскажувањето, со тоа треба да се согласиме, е подолго од моменталната перцепција. Потребно е да се направи распоред за редоследот по кој ќе се претставуваат настаните или ќе се опишуваат предметите и да се обмисли колку време ќе биде потребно за да се опишат сите предмети/ликови/настани одделно. Треба да се вложи оптимум творечки напор за времето и линеарноста на тој процес да се преобразат во книжевна стварност, која читателот треба да ја „прими“ и уште да замисли како може да изгледа таа и таква стварност (фикциска, книжевна), под претпоставката реално да постои. Наративноста е иманентна на говорот, односно на јазикот, па според тоа и на писмото (=текстот).

Кога зборува Барт за столбот (=арматурата) на раскажувањето, тој дефинира две големи класи единици: функции (и во нив кардинални гнезда и катализи – како дистрибутивни единици) и индиции (поточно, индиции во потесна смисла и информанти – како интегративни единици).

Во науката е премногу експлоатиран ставот на францускиот литературолог за кардиналните јадра како пружина (=стожер) на раскажувањето, неопходни и „доволни едновременно“ и катализите, индициите во потесна смисла и информантите како експанзии што го „пополнуваат“ просторот во наративната линија. Но, од гледна точка на ентитетот наративно време, тоа е од исклучителна важност. Имено, според Барт, кардиналните јадра се „оптоварени“ со „примарна амблематика“, што значи дека „функциите подразбираат метонимиски односи, индициите метафорички; едните одговараат на функционалност = глаголот прави, другите пак, на функционалноста = глагол е“ (Барт, 1996: 144).

Зошто кардиналната функција на Барт е битна за наративната категорија време? Најмногу поради метонимиските односи меѓу гнездата што ја „обезбедуваат“ линеарноста, како фундаментален услов за конструкција на текст. И уште повеќе поради тоа што линеарноста, или сукцесивноста во подредувањето на текстовните информации, е способна да го симулира реалното време во дискурсот на фикцијата.

Што ја прави кардиналната функција – „кардинална“: „За да биде една функција кардинална, доволно е дејството со кое се врзува таа да отвора (или да воведува, или пак, да затвора) некоја последична алтернатива за текот на приказната, накусо, да инаугурира или да заклучува некоја несигурност; ако во еден фрагмент свони телефонот, подеднакво можно е да се одговори или да не се одговори, нешто што нема да пропушти да ја одведе приказната во две различни насоки“ (Барт, 1996: 144, 145). Значи, јадрата, „(...) тоа се ‘кризни’, ‘ризични’ наративни точки на кои паѓа одлуката во раскажувањето: дали ќе продолжи, во кој и каков правец ќе продолжи или – дали ќе престане“ (Вангелов, 1996: 27).

Категоријата менталитет во стручната, главно социолошко-филозофска литература од западноевропска провениенција, се третира како прилично лабилен поим, кој разни автори го „полнеле“ со различни содржини.

Австрискиот социолог Питер Динкелбахер сугерира можен начин на истражување на менталитетот на дадена група (на пример, менталитетот на Доминиканките во јужногерманскиот и во западногерманскиот простор) според: „(...) реконструкција на целокупниот фонд на писмени (калуѓерски книги, повелби, правила на редот) и предметни извори (градби, уметнички дела, ракописи, употребни предмети...), при што (...), покрај општите облици и содржини типични за одреден период (...), морало да се разработи и она што е специфично во стилот, во содржината на мислењето на тие жени во споредба со другите извори од истиот период и простор (...) со помош на точно испитување на јазикот и калуѓерските житија (синтаксата на зборовите, латинските цитати, односот меѓу хипотаксата и паратаксата, уделот на исказите што го мотивирале каузалното, односно финалното, итн.)“ (Dincelbaher, 2009: 15).

Динкелбахер дава една синтетичка дефиниција на поимот менталитет, поточно историски менталитет, која гласи: „Историскиот менталитет претставува ансамбл на начините и содржината на мислите и чувствата што ги обележува одреден колектив во одреден период. Менталитетот се манифестира во постапките“ (Dincelbaher, 2009: 15). Оваа дефиниција, изведена според темелни истражувања фундирани на авторитетни имиња од европската социолошка и културолошка мисла, во нејзината разложена, аналитичка варијанта, заедно со „определбата“ за тоа што ќе подразбираме под феноменот време, претставува наш модел за демонстрација на „менталитетот преку времето“ во Његошевиот „Горски венец“.

Мошне елементарната дефиниција, пак, за времето како „(...) мерка за движење што се врши од нешто претходно кон нешто подоцнежнo“ (Dincelbaher, 2009 : 528), ја ползуваме како почетна точка најнапред во хронолошкиот пристап кон времето – како се сфаќало тоа низ времето.

За времето „низ времето“

Поимањето за времето во културната и цивилизациската меморија на народите од светот веројатно се совпаѓа со периодот на преод од *mythos* на *logos*. Тоа значи дека претставата за времето веќе се врзува за рационалниот поглед на свет.

Античката филозофска и научна мисла од грчка и римска провениенција го персонифицира времето во богот Хронос, односно Сатурн, за Платон да даде конкретна дефиниција по однос на спротивставеноста меѓу времето човечко и времето боговско. Според него, „(...) иако времето го надминува човека, човекот е онаа точка на која се однесува времето (Chronos), додека вечноста е резервирана за боговите (Aion)“ (Dincelbaher, 2009 : 524).

Практичноста на античкиот човек, кога станува збор за неговиот однос кон времето, доаѓа до израз во претпоставката со епикурејско влијание дека, имено, само сегашноста е онаа што зависи од човекот, а не и минатото и иднината.

Авторитети какви што се Цицерон, Лукрециј, Полибиј, Ксенофонт, како „историчари“ на античката доба, зборувајќи за времето (и историјата), го користеле изразот *procore* (грч.), односно *profectus* (лат.), со значење на напредок, тек на настаните. Тоа, пак, од своја страна подразбира и своевиден третман на времето на наративна основа, како *kata meros*, т.е. редослед на настаните.

Своевидниот преод на антиката во средновековието, а по однос на сфаќањето на времето, е содржан во „Божјата држава“ на Аурелиј Августин, кој „(...) парадигматски го опишува линеарното сфаќање на историјата, типично за христијанската (а потоа и за нашата секуларизирана) култура, истакнувајќи ја, притоа, спротивноста наспроти цикличниот начин на паганското сфаќање на времето“ (Dincelbaher, 2009 : 526, 527).

Ставот за времето во средниот век е во духот на средновековието и во согласност со црковната идеологија дека „(...) времето важело за природен феномен создаден (заедно со создавањето на светот) од Бога“ (Dincelbaher, 2009 : 529).

Не постојат доволно средновековни извори што би го дефинирале ставот на широките народни маси по однос на времето, а она што му е достапно на денешниот човек подразбира дистинкција меѓу безвремената вечност (*aevum*) и земското време (*tempus*). Сепак, една била идеологијата и теоријата, а сосема друго практичниот однос спрема времето, зашто во секојдневниот живот времето било „мерливо“ со и според различни параметри: црковните свона, аграрната година и природната, циклична промена на годишните времиња и смената на денот и ноќта. Доцниот среден век донел и функционален однос кон времето – механичките часовници, кои постепено од елитни предмети станувале достапни и за обичниот човек.

Сепак, односот на средновековниот европски човек кон времето останал поврзан со теолошките претстави.

Во периодот од ренесансата, па сè до 20 век, ставот, барем на европската цивилизација, по однос на времето е таков што тоа се исклучува од сите метафизички состојби и станува профано и субјективизирано. Тоа, пак, значи дека и времето „ја напушта“ црквата, така што исчезнува вербата во вечноста на оној свет, односно времето се „пренесува“ во човекот. Времето станува „време“ на урбаниот и индустријализиран свет, кој живее динамично. Одлика на менталитетот на новиот век по однос на времето е и неговата комерцијализација – електричната енергија допуштила работното време да трае и ноќе.

Како и да е, како и да се сфаќало времето, за сите времиња е важечки ставот дека, наспроти минливоста, вечноста или безвременоста ја обезбедува

потомството: „Ништо нема да те заштити од замавот на косата на Времето, ако не ти остане наследник“ (Dincelbahe, 2009 : 539).

„ВРЕМЕТО“ ВО ГОРСКИ ВЕНЕЦ

„Трите времиња“ во Горски венец

Квантитативниот биланс од темпоралните единици во „Горски венец“ изнесува 97, од кои 42 имплицираат вечност, 47 минливост, а осум од нив претставуваат т.н. временски маркери. Изолацијата извршена според присуството, главно, на прилог за време, дозволува прилично едноставна класификацијата, зашто во рамките на потесниот или поширокиот поетски контекст каде што функционираат ваквите временски „показатели“, можно е дури и неопитниот читател да го детектира времето минливо и времето вечно.

Прилогот за време што го ползуваме како единица мерка на категоријата време во Његошевиот „Горски венец“ претставува експлицитен и конкретен временски показател, кој меѓутоа, без контекстот во кој функционира воопшто не е асоцијативен, а уште помалку е исполнет со имплицитна семантика. Неговото значење доаѓа од опкружувањето, кое во овој случај технички се манифестира преку едностиие, двостиие, катренска строфа и петгостиие. Тоа значење, пак, кога станува збор за „Горски венец“ на Његош, иако е навистина многу познато и одамна апсолвирано, сепак (и веројатно секогаш), повторно и повторно продолжува да биде провокативно.

Ние, веќе се кажа, изолиравме три категории временски ентитети: „минливи“, „вечни“ и уште такви што ги именуваме како временски маркери. Овие последниве, временските маркери, главно претставуваат показатели на времето – кога нешто се случува (уште поконкретно – времето на дејството): соборот на Црногорците, бадниковата вечера, битката. Тие се „сместени“ во дидаскалиите, на почетокот на одделните пеења. Значи, станува збор за синтагми од типот: „собор спроти Духовден) (13)⁴“, „никоја доба“ (13), „ноќ месечинска“ (54), „зора, стануваат“ (100), „Бадник“ (103), кои немаат повисока функционалност од таа прецизно и, се разбира, поетски да го посочат времето кога се врши дејството подолу во пеењето. Наједноставно, тоа се временски одредници во оваа епска поема во драмска форма.

Темпоралните единици што во својот стиховен контекст асоцираат минливост подразбираат, речиси без исклучок, значење што се сведува на опис и приказ на моменталната понижувачка состојба на Црногорците поради одметнувањето на нивните собораќа, критиката упатена спрема потурчениците, критика и сатира спрема Турците и Млеќаните и, секако, подготовката за битка

⁴ Во натамошниот текст во загради го ставаме бројот на страницата од каде што е преземен цитатот според изданието на „Горски венец“ на македонски јазик. Види: Петар Петровиќ Његош, „Горски венец“, „Мисла“, „Култура“, „Македонска книга“, Скопје, 1988, препев Блаже Конески.

и успехот од разбивањето на таа традиција – православните Црногорци да се потурчуваат.

Овие „минливи“ временски ентитети се распоредени во различен стихуван контекст и тој (контекстот), а не задолжително присутниот прилог за време упатува (=асоцира) на минливост. Имајќи предвид дека станува збор за херојска поема во која националните (и христијанските) вредности се од примарно значење, логично е што на минливоста ѝ е доделено такво семантичко опкружување:

„Црни дену и црна судбино“ (14).

Или:

*„Што е ова од некое време
што нашиве гори замолкнаа,
та не јачат од бојни повици? (...)
од некрста ридја се смрдеа (...)
Црногорец со Турчин се здружил“ (22).*

И:

*„Време стана да се собереме,
време стана нешто да стокмиме (...)
Штом ќе сетат браќа некрстени
нема тие да тегават вака“ (27).*

Приказот на непријателството и надмудрувањето меѓу Турците и Црногорците, како и претставување на арогантноста на Турците преговарачи, исто така влегува во категоријата минливост:

*„Без надежи живиш и умираш,
крсту служиш, со Милоша живиш (...)
поарен е еден ден клањање
Од четири години крстење“ (43).*

Овде, во „минливоста“, според своето асоцијативно значење влегува и обидот за опис на Млеќаните, како претставници на западната, католичка цивилизација:

*„Имаа игри ама поинакви.
Во некаква куќа се збираа
Штом се стемни и штом вечерале.
Во куќата народ едно чудо!
Ќе запалат илјадници свеќи...“ (66)^{5*}.*

⁵ Имено, секако дека обичаите и традицијата на еден народ (во случајов млетачкиот) имплицираат

Технички, во втората половина на поемава доминираат темпоралните единици со значење на вечност. Логично е да биде така, бидејќи овде се опишува битката против Турците и потурчениците и посмело се истакнува црногорската храброст во борбата против сите што ја загрозуваат националната и човековата слобода.

Временските ентитети што ги дефинираме како такви што асоцираат вечност (секако, во поширокиот контекст каде што е „сместен“ временскиот прилог) го подразбираат токму тоа – вечноста и севременоста. Поконкретно, тие мошне често доловуваат некој значаен минат, историски момент или настан, или, пак, актуализираат историско време што во колективната меморија на Црногорците се доживува низ неговото вечно траење.

Неколкупратно низ поемата се случува и самиот Његош да дава речиси вистинска дефиниција на категоријата вечност. Во таа смисла, најрепрезентативни се следниве стихови:

*„Блазе тому што живее довед
тој имало зошто да се роди;
Лач вековен во вечна темнина
ни се гаси, ниту светлост губи“ (33).*

Уште на почетокот, во Прологот, поетот како да е свесен за мошне значајниот историски миг во кој живее црногорскиот народ, па речиси апелира:

*„Нека овој век над сите се гордее и крева (...)
За идноста тој ќе биде ера која
ужас влева“ (7).*

Не помирувајќи се со актуелната стварност, поради срамот што го приредиле потурчените Црногорци поминувајќи во друга вера, низ песната на орот, како засебен, колективен лик во поемата, се евоцира херојското минато црногорско и српско, а кое, бездруго, имплицира вечност:

*„О проклета Косовска вечеро!
камо среќа врлите големци
да ги истру, трага да им сотре,
сам на мегдан Милош да остана
со својте двајца побратими
та Србиноот Србин да е сега (20).*

вечност. Но, во Његошевата поема истакната е националната и конфесионалната предност на црногорскиот народ наспроти Турците и Млеканите и на православието за сметка на исламот и католицизмот. Од тие причини описот на обичаите на Млеканите ги категоризираме во рамките на минливоста.

Кога црногорските јунаци се подготвуваат да се пресметаат со потурчениците, своите довчерашни собраќа, Његош повторно настапува со стихови со имплицитна безвременост:

*„Поколење за песна родено!
самовили довед да се јагмат
вам достоини венци да ви сплетат;
вие пример за песна дадовте
со вечноста како да се зборува“ (99).*

Приказот на времето вечно во „Горски венец“ го заокружуваме со две реплики: првата на владиката Данило, втората на игуменот Стефан, двајцата најмаркантни ликови во поемата, чие присуство овде, впрочем, како да е обезбедено само затоа што нивните мудри зборови носат искуство, животнo искуство. А, тоа, искуството, пак, самото по себе ветува вечност:

*„Време земно и човечка судба,
два образа на највиша лудост“ (98).*

И:

*„Јас сум минал сито и решето
овој темен век сум го испитал
сум ја испил чашата отрувно
горчливиот живот сум го узнал“ (105).*

Паѓа в очи сознанието за впечатокот по однос на улогата, па и функцијата на ликовите на владиката Данило и стариот игумен Стефан, чии реплики, речиси без исклучок, па и без присуство на прилог за време во нивните редови, се своевидна евокација на вечноста. Наспроти нив се ликовите на Вук Мандушиќ и Вук Микуновиќ, како двајца најпознати црногорски јунаци, чие дејствување е на ниво на сегашност (читај: минливост!), но нивните дела, веќе надвор од содржината на поемата, стекнуваат размери на вечност!

Надвор од категоризацијата за „трите времиња“, останува една класа темпорални синтагми што се среќаваат во Његошевиот „Горски венец“, а кои ги обележуваме како „естетско“ време: „(...) утро пролетно/(...) од утринско сонце побаво/(...) во муграта во дивна тишина“ (43). Ќе си дозволиме да го искоментираме ова „естетско“ време, кое, пак, не е во дидаскалија, туку во подолго пеење, а чие присуство го оправдуваме со поетскиот инстинкт на Његош, од една страна, а од друга, како резултат на потребата да биде поексплицитно задоволен и лирскиот карактер на поемата и преку категоријата време, односно преку прилозите за време.

За менталитетот „преку“ времето

Посматрано на ваков начин, времето во „Горски венец“ на Његош може да биде мерило, односно показател на менталитетот.

Времето го сфаќаме како движење, како промена, како нешто променливо и минливо, а од таа минливост понекогаш останува и некаква вечност. Менталитетот, пак, освен што се „манифестира низ постапките“, подразбира и колективен начин на размислување и на чувствување.

Во „Горски венец“ историскиот миг кога се случува настанот – потрага и истребување на потурчените Црногорци – крајот на 17 или почетокот на 18 век, веќе самиот по себе е одлика и приказ на црногорскиот менталитет. Непомирувањето со предавството е веројатно иманентно на црногорскиот човек, на неговата култура. Тоа е резултат на гордоста и херојството. Такви се црногорските јунаци што дефилираат низ поемата – горди, храбри, непокорни, непомирливи со ропството, со предавството, со неправдата. Тоа се јунаци од црногорскиот 17 или 18 век. Но, имајќи предвид дека се книжевни чеда на теократот Петар Петровиќ Његош, тие се луѓе и на неговото и од неговото време – средината на 19 век, кога туѓинското ропство веќе силно натежнато на плеќите на овој народ.

Црногорскиот менталитет во времето (17 или 18 и 19 век), од наша гледна точка – минато, подразбира токму такви квалификативи: храброст, непокорност, непомирливост, желба за слобода.

А таа, желбата за слобода, имплицитно е присутна во секој стих на поемата и – од релативна (=минлива), станува универзална (=вечна). Оти е секогашна и вечна и човековата потреба да биде слободен!

На крајот на краиштата, менталитетот во „Горски венец“ е, ни помалку ни повеќе, туку – слободарски!

Коментар

Слободарскиот менталитет на Његошевата вонвременска поема е препознатлив не само преку анализата на категоријата време. Тој е суштинска, темелна одлика на ова универзално четиво, кое, третирано од овој аспект – времето, само уште еднаш доаѓа до израз.

Темпоралниот статус допушта, меѓу другото, да се каже и да се покаже дека има луѓе, има нешта, има настани што во сегашноста изгледаат „минливи“, но времето идно ги направило вечни. Вечен е и нека биде слободарскиот дух (и менталитетот) одразен овде, претставен како црногорски, но кој самиот се трансформира во општочовечки, универзален, вечен и неминлив...

Литература:

- Аристотел. 1979. За поетиката, Скопје, Македонска книга, Култура, Наша книга, Комунист;
- Барт, Р. 1996. Увод во структуралната анализа на раскажувањето во Теорија на прозата, Скопје, избор на текстовите, превод и предговор Атанас Вангелов, Детска радост, стр. 129-177;
- Bugarski, R. (1975). *Lingvistika o čoveku*. Beograd, Beogradski izdavačko – grafički zavod;
- Вангелов, А. (1996). Теорија на прозата, Скопје, Детска радост;
- Dincelbaher, P. (2009). *Istorija evropskog mentaliteta*, Podgorica, Službeni glasnik, CID;
- Георгиевска-Јаковлева, Ј. (2012). Идентитет(и), Скопје, Институт за македонска литература;
- Караниколова, Ј. (2013). Мини-жанрите во „Горски венец“ (Искажете-формули како единици на културниот систем). *Njegošu u čast*, Nikšić, Filozofski fakultet, str. 105-115;
- Латковић, В. (1963). Петар Петровић Његош, Београд, Нолит;
- Левков, Д. (1988). Петар Петровиќ Његош (1813-1851), во Петар Петровиќ Његош „Горски венец“, Скопје, Мисла, Култура, Македонска книга;
- Мојсиева-Гушева, Ј. (2010) Во потрага по себеси, Скопје, Институт за македонска литература;
- Мухиќ, Ф. (1988). Мотивација и медитација, Скопје, Наша книга;
- Његош, Петровиќ, П. (1988) Горски венец, Скопје, Мисла, Култура, Македонска книга;
- Chatman, S. (1989). *Story and Discourse*, Ithaca and London, Cornell Univesity Press, 1989.

**TRANSCIENCE AND ETERNITY IN PETAR PETROVIC NJEGOSH'S
THE MOUNTAIN WREATH
(TIME AS A MARK OF MENTALITY)**

Lusi Karanikolova-Chochorovska

Summary

This paper refers to the category of time in Njegosh's "The Mountain Wreath", so as to provide insight into the Platonic distinction between Chronos and Aion. Namely, time, a statistically unmeasured magnitude, is analyzed as transient and eternal through an extraction of syntagms containing a verb or at least an adverb of time. An attempt is made to measure which of the isolated entities can be classified as transient and which as eternal. The purpose of the paper is to indicate a libertarian mentality through the category of time and, once again, confirm the universal dimension of Njegosh's heroic poem.